

І. С. РОМАНЧЕНКО ЯК КУЛІШЕЗНАВЕЦЬ: МАЛОВІДОМІ ФАКТИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В. Г. Грінченко

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
grvi63@ukr.net

ORCID: 0000-0002-2852-3650

Researcher ID: R-9928-2018

Ключові слова: Іван Романченко, літературознавець, кулішезнавство, Пантелеймон Куліш, науковий внесок.

У статті розглядаються маловідомі факти наукової діяльності українського літературознавця Івана Савича Романченка (1894–1977) в дослідженні творчої спадщини Пантелеймона Куліша. Йдеться переважно про його монографію «Куліш – біограф і критик Гоголя», яка вийшла друком у 1943 році в період німецької окупації у Ромнах коштом автора. З'ясовано, що написана на основі власної переробленої кандидатської дисертації монографія І. С. Романченка у повоєнні роки була різко засуджена радянською критикою та стала підставою для звинувачень автора в націоналізмі. Також наведено приклади того, що праця І. С. Романченка ще в роки війни отримала визнання у середовищі свідомої української інтелігенції, а в післявоєнний період її позитивна оцінка продовжувала існувати серед вчених української діаспори. В кінцевому рахунку книгу було повернуто із забуття вже в незалежній Україні, де вона знову становить науковий інтерес.

I. S. ROMANCHENKO AS A KULISH SCIENTIST: LITTLE KNOWN FACTS OF SCIENTIFIC ACTIVITY

V. Grinchenko

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Key words: Ivan Romanchenko, literary critic, kulisheznastvo, Panteleimon Kulish, scientific contribution.

The aim of the article is to consider the little-known facts of the scientific activity of the Ukrainian literary critic Ivan Savych Romanchenko regarding his research of the creative heritage of Panteleimon Kulish. It is mainly his monograph “Kulish – a biographer and critic of Gogol”, which was published in 1943 during the German occupation of Romny at the expense of the author.

It was found that the monograph of I.S. Romanchenko written on the basis of his own revised candidate's dissertation in the postwar years was strongly condemned by Soviet critics for ideological reasons and became the ground to accuse the author of nationalism. In 1947, in particular, he was accused of covering Kulish mostly positively and of actually supporting the reactionary nationalist conception of Kulish's so-called ethnographic realism. It is also noted and exemplified that the monograph of IS Romanchenko during the war received its recognition in the professional environment of the conscious Ukrainian intelligentsia, and in the postwar period its positive assessment continued to exist among scholars of the Ukrainian diaspora. Eventually, this time-tested book was brought back from oblivion in independent Ukraine, where it is again of scientific interest. Relevant publications in which it is mentioned are indicated.

The article also mentions some preserved copies of this rare book, in particular, those that were once donated by Ivan Romanchenko to literary critics Leonid Biletsky, Mykhailo Vozniak, Vasyl Simovych and historian Ivan Krypyakevych. It is noted that one of the copies donated by the author to Leonid Biletsky, which among other books was donated by the Ukrainian di-

aspora to the Canadian-Ukrainian Library Center in the Regional Scientific Library named after DI Chizhevsky (Kropyvnytskyi), was digitized several years ago and is now available to the general public.

В незалежній Україні зберігається стійкий інтерес до вивчення життя і діяльності багатьох більш чи менш відомих представників вітчизняної освітянської і наукової інтелігенції. Одним із них у минулому столітті був літературознавець, бібліограф, педагог – Іван Савич Романченко (1894–1977). В тих публікаціях, що присвячені безпосередньо йому, характеризується переважно його наукова діяльність як дослідника життя і творчості Михайла Драгоманова¹. Проте його наукова біографія була пов'язана також і з іншою тематикою, зокрема з кулішезнавством. Цей аспект його діяльності поки що висвітлений досить поверхово та заслуговує на окреме дослідження.

Виходець із сім'ї робітника-залізничника, І. С. Романченко свого часу здобув освіту в Єлисаветградському міському училищі, а також закінчив дворічні педагогічні курси при ньому. Служив у царській і потім у червоній армії, брав участь у революційних подіях, після демобілізації учителював. У 1928 році з відзнакою закінчив літературний відділ Одеського інституту народної освіти й надалі переважно працював у вищих навчальних закладах та науково-дослідних установах Одеси а потім Москви².

В короткій біографічній довідці до бібліографічного покажчика його творів (виданого у Львові в 1968 році) читаємо наступне: «З 1938 року І. С. Романченко знову працює на Україні: спочатку в Ніжинському педагогічному інституті, а потім у Львівському філіалі Академії наук УРСР і Львівському педагогічному інституті. У 1940 році захистив дисертацію на тему «Куліш – біограф і критик Гоголя», здобувши науковий

ступінь кандидата філологічних наук»³. Ці ж факти І. С. Романченко наводить також у своїй автобіографії (укладеній дещо раніше – у 1958 році), проте зазначає в ній, що в Україну він повернувся у 1939 році, працював у Ніжинському педагогічному інституті, а через рік міністерство освіти надіслало його на роботу до Львівського педагогічного інституту. «Працюючи у Ніжині і Львові, – вказує він в автобіографії, – я написав кандидатську дисертацію і захистив її в 1940 році в інституті української літератури Академії наук УРСР»⁴.

У квітні 1941 року в газеті «Вільна Україна» у публікації старшого наукового співробітника Львівського філіалу Інституту літератури імені Т. Шевченка М. Д. Деркачової «Творчі будні» йшлося про діяльність цього наукового колективу. Серед іншого у цій статті, зокрема, зазначалося: «кандидат філологічних наук тов. Романченко підготував до друку працю “Франко і Куліш”»⁵.

В біографічній довідці до згаданого бібліографічного покажчика праць І. С. Романченка вказано, що по темі дисертації «в 1941 р. була підготовлена монографія, яка в зв'язку із початком Великої Вітчизняної війни не була надрукована (у автора збереглася лише верстка монографії)»⁶. Однак ця монографія у її переробленому варіанті все ж таки була ним надрукована власним коштом вже в часи німецької окупації.

Інформація про перебування І. С. Романченка в роки Другої світової війни на окупованій території є суперечливою. Як зазначено в тій же біографічній довідці до бібліографічного покажчика його праць, у цей час він «перебував в тилу ворога, виконуючи спецзавдання в групі генерал-лейтенанта П. П. Тимофєєва»⁷. Однак, у повоєнний період, в часи так званої «ждановщини», його перебування на окупованій території, робота в редакції окупаційної газети (в Ромнах на Сумщині), а ще також публі-

¹ Трегуб М. М. Публікації І. С. Романченка у пресі (20–60-ті рр. ХХ ст.). *Українська періодика: історія і сучасність*: доповіді та повідомлення X Всеукраїнської науково-теоретич. конференції, Львів, 31 жовтня – 1 листопада 2008 р. Ред. М. М. Романюк. Львів, 2008. С. 694–702; Грінченко В. Г. Внесок І. С. Романченка у дослідження творчої спадщини Михайла Драгоманова. *Переяславський літопис*. 2017. Випуск 12. С. 86–94; Грінченко В. Г. Сторінки життя і наукової діяльності літературознавця І. С. Романченка. *Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України*. Вип. Х. Кропивницький, 2018. С. 192–207 та ін.

² Автобіографія І. С. Романченка [укладена в 1958 році]. Зберігається в сімейному архіві його онуки – Н. Л. Вальчак, яка проживає у Львові. С. 1; Іван Савич Романченко: Бібліографічний покажчик творів. Укладач Є. Є. Кравченко. Львів, 1968. С. 1–2.

³ Іван Савич Романченко: Бібліографічний покажчик творів ... С. 2.

⁴ Автобіографія І. С. Романченка ... С. 1.

⁵ Деркачова М. Д. Творчі будні [з газети «Вільна Україна» 12.04.1941]. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/50300>

⁶ Іван Савич Романченко: Бібліографічний покажчик творів ... С. 2.

⁷ *Ibid.* С. 2.

кація там своєї монографії про Пантелеймона Куліша (на основі переробленої кандидатської дисертації), поряд із звинуваченнями в націоналізмі, стали підставою для жорсткої критики.

В червні 1947 року у журналі «Радянський Львів» була надрукована стаття М. Пархоменка та В. Дмитрука «Запроданець пера»⁸, а 1 серпня того ж року у львівській газеті «Вільна Україна» з'явилася стаття цих же авторів під назвою «Справжнє обличчя “літературознавця” І. Романченка»⁹. Газетна версія статті у дещо скороченому вигляді фактично повторювала журнальний варіант публікації.

І. С. Романченка назвали виучеником «грушевських та єфремових, який до часу маскувався, а в роки війни відкрив своє обличчя»¹⁰. Зазначалося, що він «продав своє перо “новим господарям” і, редагуючи в Ромнах газету, вирішив видати свою книжку “власним коштом”»¹¹, а після вигнання окупантів зі Львова залишився тут і «знову надів на себе маску»¹².

В обох спрямованих проти нього статтях про якесь його спецзавдання в тилу ворога ніяк не згадувалось, хоча у пізніших ювілейних публікаціях про нього, які вийшли в кінці 1960-х років, про це вже йдеться¹³.

Ще раніше, у вже згаданій автобіографії (укладеній 1958 року) сам Іван Савич зазначав наступне: «В перші дні Вітчизняної війни я був викликаний до Києва, пройшов спеціальну відборочну комісію при ЦК КП України і був залишений для виконання спецзавдання в тилу у фашистів. Докладний звіт про свою діяльність на тимчасово окупованій території (без права розголошення) я здав до спецчастини ЦК КП України і відповідальному секретареві Комісії по історії Вітчизняної війни ще в 1945 році»¹⁴

В мемуарній літературі існує також і досить суперечлива точка зору, згідно якої І. С. Романченко був «налаштований на втечу на Захід», однак «все ж з якихось міркувань не подався туди, а залишився у Львові»¹⁵

Не викликає сумніву те, що І. С. Романченко дійсно був залишений для підпільної роботи в тилу окупантів. Інше питання – наскільки ця його робота виявилась результативною з точки зору радянських спецслужб. Можливо цей чинник, а ще спільність його поглядів із настроями тієї частини української наукової інтелігенції Львова, яка не емігрувала на Захід, але й не демонструвала беззаперечної відданості тоталітарному комуністичному режимові, могла спричинити його цькування в роки «ждановщини», зокрема в період першої її хвилі, яка проходила тоді в Україні під гаслом боротьби проти «націоналізму».

Я. Д. Ісаєвич зазначав, що за такими науковцями розпочався таємний нагляд, в архівах нагромаджувалися доноси й «сигнали» із записами їхніх нелояльних висловлювань, а в роки так званих ідеологічних наступів і загострень політичного режиму ці люди ставали жертвами репресій, залякувань, принижень¹⁶. Висвітлюючи історію львівської філії Інституту суспільних наук АН УРСР (яка поновила свою роботу у першій половині 1950-х років) Я. Д. Ісаєвич констатував, що більшість провідних вчених на початку діяльності інституту склали представники старої галицької інтелігенції, і «в той же час їхніми повними однодумцями були науковці з Наддніпрянщини – Іван Романченко, Михайло Герасименко, Григорій Нудьга, Іван Цапенко, Микола Родько та ряд інших»¹⁷.

У вже згаданих публікаціях 1947 року критики Романченка називали Пантелеймона Куліша «основоположником націоналістичного походу проти Гоголя»¹⁸. Серед іншого вони закидали автору те, що в його монографії Куліш висвітлюється наскрізь позитивно, як діяч, що «майже всю свою прогресивну діяльність спрямовував на користь служінню народу»¹⁹. Зокрема, їхнє різке несприйняття викликало його судження, що «Гоголь і Куліш – патріоти своєї батьківщини – мають чимало спільного між собою як в характерах, так і в поглядах»²⁰. На їхню думку, захищаючи Куліша, Романченко тим самим намагався розхитати авторитет не лише Гоголя, а й авторитет Белінського. При цьому вони одностайно заявляли: «Захищати Куліша і бути

⁸ Дмитрук В., Пархоменко М. Запроданець пера. *Радянський Львів*. 1946. № 6. С. 72–76.

⁹ Пархоменко М., Дмитрук В. Справжнє обличчя «літературознавця» І. С. Романченка. *Вільна Україна*. 1947. № 150. 1 серпня. С. 5.

¹⁰ Пархоменко М., Дмитрук В. Справжнє обличчя ... С. 5.

¹¹ Дмитрук В., Пархоменко М. Запроданець пера ... С. 74.

¹² Пархоменко М., Дмитрук В. Справжнє обличчя ... С. 5.

¹³ Іван Савич Романченко: Бібліографічний покажчик творів ... С. 2; Назарук О. Педагог і учений. *Жовтень*. 1969. № 3. С. 132.

¹⁴ Автобіографія І. С. Романченка ... С. 2.

¹⁵ Худаш М. Из моїх спогадів про доктора філологічних наук Степана Васильовича Щурата. *Народознавчі зошити*. 2009. № 1–2. С. 267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2009_1-2_28

¹⁶ Ісаєвич Я. Д. Сторінки історії Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАНУ. *Український історичний журнал*. 2002. № 4. С. 6–7.

¹⁷ Ibid. С. 10.

¹⁸ Дмитрук В., Пархоменко М. Запроданець пера ... С. 72.

¹⁹ Ibid. С. 73.

²⁰ Ibid. С. 73.

його однодумцем проти Белінського означає – виступати з позицій націоналізму проти найпередовіших принципів російської демократії. Це значить – захищати реакційні націоналістичні концепції так званого етнографічного реалізму», автором яких був Куліш»²¹.

А як була сприйнята свого часу зазначена монографія Івана Романченка науковцями протилежного ідейного табору? Перш ніж зупинитись на цих фактах, знову зачитуємо М. Пархоменка і В. Дмитрука, які у своїх статтях писали: «Як тільки Радянська Армія примусила Гітлера «вирівняти» лінію фронту», Романченко опинився разом з німцями у Львові. Одночасно з Романченком прибула у Львів, у його чемоданах, і книжка, видана у Ромнах. Прибула в значній кількості екземплярів і зі «зворушливими» написами автора потрапила у деякі львівські бібліотеки (в тому числі і у приватні) – де й зараз перебуває благополучно»²².

Серед збережених донині екземплярів цієї монографії з дарчими написами, ми можемо назвати принаймі чотири. Один із них має автограф наступного змісту: *В/ш проф. Л. Білецькому від автора. 25. І. 44 р. Львів*. Тобто ця книга була подарована Іваном Романченком відомому українському літературознавцю Леоніду Білецькому. Вже в роки незалежності вона потрапила до Кіровограда (нині Кропивницького) серед книг, що були передані Канадсько-Українському бібліотечному центру в обласній науковій бібліотеці імені Д. І. Чижевського. У 2017 році монографія була оцифрована і нині є широко доступною²³. У цифровій копії, яка розміщена в інтернеті, сторінка із згаданим автографом не представлена, однак в друкованому оригіналі вона наявна.

Ще один, відомий за матеріалами із існуючих публікацій екземпляр книги був подарований Іваном Романченком професору Василеві Сімовичу – знаному мовознавцю і літературознавцю, тогочасному редактору львівського «Українського видавництва». І на ній також є досить скромний автограф: *В/Шановному проф. Сімовичу від автора. 21/Х 43*²⁴.

²¹ Пархоменко М., Дмитрук В. Справжнє обличчя ... С. 5.

²² Дмитрук В., Пархоменко М. Запроданець пера ... С. 74.

²³ Романченко І. С. Куліш – біограф і критик Гоголя. Ромен, 1943. 78 с. URL: <http://library.kr.ua/elib/romanchenko/kulish.pdf>

²⁴ Олексів І. Приватна бібліотека Василя Сімовича у проєкції духовного світу вченого. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2017. Випуск 9 (25). С. 161–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lbnbyivs_2017_9_11

З опублікованого інвентарного опису архіву українського історика Івана Крип'якевича відомо, що у ньому теж зберігалася вказана монографія Івана Романченка з дарчим підписом автора²⁵.

Згідно інформації взятої з електронного каталогу Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, наявний у ній примірник цієї ж монографії Івана Романченка входить до колекції літературознавця Михайла Возняка і також має дарчий напис автора²⁶.

У львівській газеті окупаційного періоду «Наші дні», в повідомленні про заходи, які були організовані у Спілкою праці українських письменників у Львові в жовтні 1943 року, згадуються «доповіді: проф. П. Ковальова «Сучасний стан розвитку української літературної мови», поета І. Багряного «У большевицьких тюрмах», проф. І. Романченка «Куліш і Гоголь»²⁷.

Газета «Український вісник», яка виходила в Берліні, у лютому 1944 року опублікувала статтю Б. Б. Бійченка під назвою «Початки українського гоголезнавства», присвячену праці І. С. Романченка «Куліш – біограф і критик Гоголя». Про неї говорилося як про «дуже цікаву й цінну студію-працю» та зазначалося, що з огляду на її невеличкий наклад, недоступність ширшим колам громадськості й «цінний вклад в історію українського письменства, що його вносить нова книжка про початки українського гоголезнавства», варто ознайомитись з деякими «головнішими висновками І. С. Романченка»²⁸.

Переказ цих головних висновків у характеристиці Б. Б. Бійченка можна викласти у наступних тезах²⁹.

□ Куліш став першим біографом Гоголя та викликав активну зацікавленість до вивчення його творчості.

□ Окремі недоліки не затьмарюють високої цінності праць Куліша в історії гоголіани і всього літературознавства.

²⁵ Архів Івана Крип'якевича: Інвентарний опис. Упорядн. Я. Федорук; наук. ред. І. Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський. Київ–Львів, 2005. XXX. С. 157. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Fedoruk_Yaroslav/Arkhiv_Ivana_Krypiakevycha_Inventarnyi_opys.pdf

²⁶ ЛННБУ – Примірники. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/2NV6TQCKQRYM5YXP5TYP58NHT7U26L3EDFNA2FFMQT1L1HBVKT-28315?func=item-global&doc_library=LSL01&doc_number=000183556&year=&volume=&sub_library=OKFRK

²⁷ Зі Львова. *Наші дні*. 1943. № 10. 1 жовтня. С. 16.

²⁸ Бійченко Б. Б. Початки українського гоголезнавства. *Український вісник*. 1944. № 2. 13 лютого. С. 5.

²⁹ Див.: Ibid. С. 5.

□ Симпатії Гоголя до української народної творчості і на сьогодні ще не знайшли свого достатнього та детального висвітлення більше, ніж у Куліша.

□ Куліш був такою ж першим видавцем листів Гоголя. У своїх літературно-критичних працях про Гоголя Куліш загалом боровся за реалістичне зображення української теми в літературі та іноді надавав великої ваги етнографічним подробицям.

□ Своїми ранніми повістями з українського життя, написаними частково під впливом німецьких романтиків і Вальтера Скотта, Гоголь підходив під смак дворянських кругів миколаївської Росії, змальовуючи веселий, потішний, безтурботний тип українця, і це не вдовольняло Куліша.

□ Ізгасання романтизму Куліш стає оборонцем літературного реалізму та критикує Гоголя за те, що його ранні твори з українського життя затьмарюють правдивий образ українського народу, показуючи його неправильно, карикатурно.

□ З'являються твори Квітки-Основ'яненка, Гулака-Артемівського, Шевченка, Марка Вовчка та розвитком української етнографії у середині XIX ст. дивитися на Україну й український народ «через гоголівські романтичні окуляри» вже було невірною й шкідливою, і Куліш як критик в основному очищував літературу Гоголя в реалістичному дусі від «сміховини» й перебільшень романтичної доби.

За радянських часів на монографію Івана Романченка «Куліш – біограф і критик Гоголя» було накладено заборону. Цькування повоєних років, в тому числі й через цю, за формулюваннями вже згаданих М. Пархоменка і В. Дмитрука, «мазанину» і «пасквіль»³⁰, вплинули негативно на подальше життя і наукову кар'єру І. С. Романченка. У виданому в 1968 році у Львові бібліографічному покажчику його праць вона взагалі не фігурує. Як уже зазначалось, там є лише згадка про збережену верстку тієї монографії, яка була підготована ним до друку ще напередодні війни.

В 1972 р. у Вінніпегу, в українознавчій серії «Slavistica», яку видавала Українська вільна академія наук у Канаді, вийшла невеличка розвідка Г. Д. Вібе «Куліш як гоголезнавець»³¹. Зазначалося, що в її основу покладені матеріа-

ли дисертації викладача Українського вільного університету Генріха Вібе «П. О. Куліш як біограф і критик М. В. Гоголя»³². Як бачимо, ця назва практично ідентична назві монографії І. С. Романченка.

У своїй публікації Г. Д. Вібе згадує монографію І. С. Романченка, яка вийшла під час війни, але при цьому зазначає, що вона за своїм обсягом та характером, з її недостатньою джерельною базою, не вичерпує цілісності характеристики Гоголя в баченні Куліша, «більше ставлячи проблеми, як розв'язуючи їх»³³. І до цього ще додає таке промовисте судження: «А втім, Романченкова праця сьогодні рідкісне видання й надій на її нову поширену публікацію немає, так як немає взагалі надій на наукове “кулішезнавство” на батьківщині Гоголя й Куліша...»³⁴

Вже після смерті Івана Савича Романченка, в незалежній Україні його монографія знову становить певний науковий інтерес дослідників у галузях кулішезнавства та гоголезнавства. Зокрема, вона згадується у працях Т. Антонюк³⁵, В. Василенка³⁶, Г. Поперечної³⁷, В. Пуліної³⁸, О. Федорук³⁹, Ю. Якубіної⁴⁰, Ж. Янковської⁴¹ та ін.

³² Вібе Г. Д. Куліш як гоголезнавець ... С. 5; Дмитрієва О. Пантелеймон Куліш у виданнях української діаспори з фонду Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. *Штрихи до портрета П. Куліша на тлі сучасності*: зб. матеріалів круглого столу з онлайн зв'язком, м. Суми 12 вересня 2019 р. Укл. О. М. Малиш. Суми: Триторія, 2019. С. 30. URL: <http://history.sumy.ua/research/books/9109-shtrykhy-do-portreta-p-kulisha-na-tli-suchasnosti.html>

³³ Вібе Г. Д. Куліш як гоголезнавець ... С. 6.

³⁴ Ibid. С. 6.

³⁵ Антонюк Т. Творча спадщина Пантелеймона Куліша у фондах Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*. Випуск 21. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. С. 13, 17. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ukrain_21_2019.pdf

³⁶ Василенко В. «Сеньйор Ніколо» Юрія Косача і гоголівський текст в українській літературі XX століття. *Слово і Час*. 2021. № 1. С. 88. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/1002/876>

³⁷ Поперечна Г. А. Філософська антропологія та історіософія Пантелеймона Куліша: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Київ, 1998. С. 5.

³⁸ Пуліна В. Становлення естетичного світогляду Пантелеймона Куліша (впливи та уподобання). *Сіверянський літопис*. 2006. № 4. С. 162. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/52374>

³⁹ Федорук О. О. Кулішезнавство. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 16: Куз–Лев. Київ: Поліграфкнига, 2016. С. 84.

⁴⁰ Якубіна Ю. Ніжинський період біографії Миколи Гоголя: історіографічний аспект. *Сіверянський літопис*. 2008. № 4. С. 90. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/46332>

⁴¹ Янковська Ж. Фольклористична діяльність Пантелеймона

³⁰ Пархоменко М., Дмитрук В. *Справжнє обличчя* ... С. 5.

³¹ Вібе Г. Д. Куліш як гоголезнавець. Вінніпег: накладом Відділу славістики Манітобського університету й Української Вільної академії наук, 1972. 24 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22830/file.pdf>

Отже, монографія І. С. Романченка «Куліш – біограф і критик Гоголя» мала непросту історію написання та сприйняття. Той її варіант, в якому вона вишла друком в період нацистської окупації, був у повоєнні роки цілковито відкинутий радянською критикою з ідеологічних міркувань і став підставою для звинувачень автора в націоналізмі. Поряд з цим, його праця ще в роки війни отримала визнання в професійному

середовищі свідомої української інтелігенції, а в післявоєнний період її позитивна оцінка продовжувала існувати серед вчених української діаспори. В кінцевому рахунку цю книгу, що витримала перевірку часом, після кількох десятиліть замовчування, було повернуто із забуття вже в незалежній Україні. Причому так сталося, що один із збережених в діаспорі екземплярів потрапив і на малу батьківщину І. С. Романченка. Загалом це, вже посмертне, визнання однієї із складових творчого доробку науковця дає ще одну підставу стверджувати, що його ім'я і творчі здобутки заслуговують на нашу добру згадку.

Куліша. Монографія. Острог: Видавництво Національного ун-ту «Острозька академія», 2007. С. 153. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/89/1/yankovska.pdf>

References

- Avtbiohrafiiia I. S. Romanchenka [ukladena v 1958 rotsi]. Zberihaietsia u simeinomu arkhivi yoho onuky – N. L. Valchak, yaka prozhyvaie u Lvovi. 3 s.
- Antoniuk T. Tvorch spadshchyna Panteleimona Kulisha u fondakh Natsionalnoi biblioteki imeni V. I. Vernadskoho. Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ukrainoznavstvo. Vypusk 21. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet», 2019. S. 12–19. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ukrain_21_2019.pdf
- Arkhiv Ivana Krypiakevycha: Inventarnyi opys. Upor. Ya. Fedoruk; nauk. red. I. Butych, Ya. Dashkevych, O. Kupchynskiy. Kyiv–Lviv, 2005. KhKhKh, 252 s. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Fedoruk_Yaroslav/Arkhiv_Ivana_Krypiakevycha_Inventarnyi_opys.pdf
- Biichenko B. B. Pochatky ukrainskoho hoholeznavstva. Ukrainskiy visnyk. 1944. № 2. 13 liutoho. S. 5.
- Vasylenko V. «Senior Nikolo» Yurii Kosacha i hoholivskiy tekst v ukrainskii literaturi KhKh stolittia. Slovo i Chas. 2021. № 1. S. 87–104. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/1002/876>
- Vibe H. D. Kulish yak hoholeznavets. Vinnipeh: nakladom Viddilu slavistyky Manitobskoho universytetu y Ukrainskoi Vilnoi akademii nauk, 1972. 24 s. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22830/file.pdf>
- Hrinchenko V. H. Vnesok I. S. Romanchenka u doslidzhennia tvorchoi spadshchyny Mykhaila Drahomanova. Pereiaslavskiy litopys. 2017. Vypusk 12. S. 86–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Perlit_2017_12_13
- Hrinchenko V. H. Storinky zhyttia i naukovoi diialnosti literaturoznavtsia I. S. Romanchenka. Mizh Buhom i Dniplom. Naukovo-kraieznavchyi visnyk Tsentralnoi Ukrainy. Vypusk Kh. Kropyvnytskyi, 2018. S. 192–207. URL: http://dakiro.kr-admin.gov.ua/book/2018_Mizh_Bugom_i_Dniplom_num10.pdf
- Derkachova M. D. Tvorch budni [z hazety «Vilna Ukraina» 12.04.1941]. Zbruch. URL: <https://zbruc.eu/node/50300>
- Dmytriieva O. Panteleimon Kulish u vydanniakh ukrainskoi diaspory z fondu Kharkivskoi derzhavnoi naukovoi biblioteki imeni V. H. Korolenka. Shtrykhy do portreta P. Kulisha na tli suchasnosti: zb. materialiv kruhloho stolu z onlain zviazkom, m. Sumy 12 veresnia 2019 r. Ukl. O. M. Malys. Sumy: Trytoriia, 2019. S. 26–34. URL: <http://history.sumy.ua/research/books/9109-shtrykhy-do-portreta-p-kulisha-na-tli-suchasnosti.html>
- Dmytruk V., Parkhomenko M. Zaprodanets pera. Radianskyi Lviv. 1946. № 6. S. 72–76.
- Zi Lvova. Nashi dni. 1943. № 10. 1 zhovtnia. S. 16.
- Ivan Savych Romanchenko: Bibliorafichnyi pokazhchyk tvoriv. Ukladach Ye. Ye. Kravchenko. Lviv, 1968. 39 s.
- Isaievych Ya. D. Storinky istorii Instytutu ukrainoznavstva imeni I. Krypiakevycha NANU. Ukrainskiy istorychnyi zhurnal. 2002. № 4. S. 3–26.
- LNNBU – Prymirnyky. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/2NV6TQCKQR YM5YXP5TYP58NHT7U26L3EDFNA2FFMQT1L-1HBVKT-28315?func=item-global&doc_library=LSL01&doc_number=000183556&year=&volume=&sub_library=OKFRK
- Nazaruk O. Pedahoh i uchenyi. Zhovten. 1969. № 3. S. 131–132.

Oleksiv I. Pryvatna biblioteka Vasylia Simovycha u proektsii dukhovnoho svitu vchenoho. Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka. 2017. Vypusk 9 (25). S. 161–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lnbyivs_2017_9_11

Parkhomenko M., Dmytruk V. Spravzhnie oblychchia «literaturoznavtsia» I. S. Romanchenka. Vilna Ukraina. 1947. № 150. 1 serpnia. S. 5.

Poperechna H. A. Filozofska antropolohiia ta istoriosofiia Panteleimona Kulisha: avtoref. dys... kand. filos. nauk: 09.00.05. Instytut filozofii im. H. S. Skovorody NAN Ukrainy. Kyiv, 1998. 16 s.

Pulina V. Stanovlennia estetychnoho svitohliadu Panteleimona Kulisha (vplyvy ta upodobannia). Siverianskyi litopys. 2006. № 4. S. 157–162. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/52374>

Romanchenko I. S. Kulish – biohraf i krytyk Hoholia. Romen, 1943. 78 s. URL: <http://library.kr.ua/elib/romanchenko/kulish.pdf>

Trehub M. M. Publikatsii I. S. Romanchenka u presi (20–60-ti rr. KhKh st.). Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: dopovidi ta povidomlennia Kh Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii, Lviv, 31 zhovtnia – 1 lystopada 2008 r. Red. M. M. Romaniuk. Lviv, 2008. S. 694–702.

Fedoruk O. O. Kulisheznastvo. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. T. 16: Kuz–Lev. Kyiv: Polihrafknyha, 2016. S. 81–86.

Khudash M. Iz moikh spohadiv pro doktora filolohichnykh nauk Stepana Vasylovycha Shchurata. Narodoznavchi zoshyty. 2009. № 1–2. S. 260–280. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2009_1-2_28

Yakubina Yu. Nizhynskyi period biohrafii Mykoly Hoholia: istoriohrafichnyi aspekt. Siverianskyi litopys. 2008. № 4. S. 86–107. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/46332>

Yankovska Zh. Folklorystychna diialnist Panteleimona Kulisha. Monohrafiia. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2007. 155 s. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/89/1/yankovska.pdf>